

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI
KATEDRA SLAVISTIKY

**PROBLEMATIKA PŘEKLÁDÁNÍ TERMINOLOGIE ZE SOCIÁLNÍ
OBLASTI SE ZAMĚŘENÍM NA DĚTI A MLÁDEŽ
(V RUSKO – ČESKÉM SROVNÁVACÍM PLÁNU)**

**Проблема перевода терминологии из социальной области с
особым вниманием к проблематике детей и молодежи
(в русско-чешском сопоставительном плане)**

**Problems of translation of social services terminology with a focus
on children and youth
(in a Russian – Czech comparative plan)**

ZÁVĚREČNÁ PRÁCE

VYPRACOVALA: MARTINA ADAMÍKOVÁ

VEDOUCÍ PRÁCE: doc.PhDr. ZDEŇKA VYCHODILOVÁ, CSc.

Děkuji doc.PhDr. Zdeňce Vychodilové, CSc. za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní závěrečné práce poskytla.

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci 1. března 2008

.....

OBSAH

0. Úvod	1
1. Slovní zásoba a její současný vývoj.....	3
2. Terminologie.....	4
3. Termín.....	4
3.1. Vznik a zánik termínu.....	5
3.2. Užití termínu.....	6
3.3. Typy terminologických ekvivalentů.....	7
3.4. Vlastnosti termínu.....	9
3.4.1. Adekvátnost termínu.....	9
3.4.2. Motivovanost a průzračnost termínu.....	9
3.4.3. Systémovost termínu.....	10
3.4.4. Ustálenost termínu.....	10
3.4.5. Jednoznačnost a přesnost termínu.....	10
3.4.6. Ekvivalentnost termínu.....	11
3.4.7. Způsoby převodu bezekvivalentních termínů.....	12
3.5. Klasifikace termínů.....	14
3.5.1. Klasifikace termínů podle stylistického kritéria.....	14
3.5.2. Klasifikace termínů podle jejich původu.....	15
3.5.3. Klasifikace termínů podle jejich struktury.....	15
3.5.3.1. Terminologická spojení.....	16
3.5.4. Klasifikace termínů podle způsobu jejich tvoření.....	16
3.5.4.1. Závěr.....	23
3.5.5. Klasifikace termínů podle sémantického kritéria.....	23
3.5.5.1 Závěr.....	29

3.6. Transformační postupy při překládání termínů.....	30
3.6.1. Překlad závislý na kontextu.....	32
3.6.2. Závěr.....	33
3.7. Překlad složených slov.....	33
3.7.1. Závěr.....	36
3.8. Překlad slangových výrazů.....	37
3.8.1. Závěr.....	39
3.9. Překlad názvů institucí.....	40
3.9.1. Závěr.....	41
4. Závěr.....	42
Resume.....	44
Anotace.....	47
Použité prameny.....	48
Glosář.....	50

0. Úvod

Tématem mé bakalářské práce je problematika překládání terminologie ze sociální oblasti se zaměřením na děti a mládež (v rusko-českém srovnávacím plánu). Téma jsem si zvolila, jelikož je pro mne zajímavé a snad bude nápomocno i čtenářům. Dosud totiž nebyl vytvořen rusko-český slovník těchto pojmů, neboť slovní zásoba tohoto typu se velmi rychle rozvíjí a není tak možné ihned všechna nově vzniklá slova, spojení a názvy institucí zaznamenat a zpracovat. Cílem bakalářské práce je seznámit čtenáře s problematikou překládání termínů z jedné speciální oblasti a analýza excerpčního materiálu z hlediska překladu, a jejich klasifikace ze sémantického a lingvistického hlediska. Čtenářům a překladatelům chci tak alespoň malou měrou přispět ke zjednodušení jejich práce, a to objasněním této problematiky a následně vytvořením glosáře nalezených termínů.

U stabilizovaných, tradičních oborů již existují speciální slovníky termínů, ovšem pokrok ve společenských oborech způsobuje, že termínů neustále přibývá a nejsou všechny uvedeny ve slovnících. V ruské sociální terminologii se navíc promítají obrovské změny v sociální oblasti ruské společnosti, které přinášejí novou terminologii, jež slovníky nestačí dostatečně pružně zaznamenávat. Překladatelé se ve své činnosti neustále setkávají s novými termíny, které si musí osvojit, a vždy musejí brát v potaz, jakému okruhu společnosti je dané slovo nebo slovní spojení určeno, aby došlo k patřičnému pochopení. Významnou roli hrají také sdělovací prostředky, jimiž nová slova pronikají do společnosti, přičemž vstup termínu do obecného povědomí bývá postupný. Každá oblast společenských věd má vedle termínů a názvů jednoznačných také pojmy, které si v rámci překladu do jiného jazyka neodpovídají, a právě rozpory v chápání termínu jsou při překládání problémem. Existuje celá řada termínů, které mají v ruštině a češtině jinou tradici, a tudíž jiný význam, resp. v jednom z jazyků neexistují, mluví se pak o tzv. bezekvivalentních lexikálních jednotkách. V oblasti specifické slovní zásoby má čeština a ruština mnoho společného, ale stejně tak i dost rozdílů.

Ve své práci se tedy budu snažit zpracovat informace, které jsem k této problematice získala, a to především z odborné literatury, slovníků a internetových stránek. Zaměřila jsem se na oblast sociální a v jejím rámci na děti a mládež. Právě v této tematické oblasti jsou totiž rozvoj a změny slovní zásoby obzvlášť patrné a intenzivní.

Bakalářskou práci nebylo možné striktně rozdělit na teoretickou a praktickou část, jelikož se obojí velmi prolíná celou prací, proto jsem práci komponovala jako jeden celek.

V prvních kapitolách bakalářské práce se budu snažit vysvětlit problematiku překladu termínů ze sociální oblasti, jež tkví především v tom, že mezi ruskými a českými výrazy z této oblasti existují rozdíly. Dále se budu věnovat teorii, ve které se budu snažit přiblížit čtenářům pojmy terminologie a termín, jeho užití, vlastnosti a způsoby jeho překladu do cílového jazyka. V těchto kapitolách také klasifikuji termíny podle různých, mnou vybraných kritérií jako je například jejich původ, struktura, způsob tvoření či kritérium stylistické. Poslední kapitoly budou věnovány výhradně nashromážděnému excerpčnímu materiálu, přičemž se pokusím objasnit a názorně doložit transformační postupy, které při překládání excerpčního materiálu použiji. Na tomto místě bych chtěla zmínit, že překlad veškerých termínů, které jsem nashromáždila, byl významně závislý na kontextu. Bez něj by bylo občas složité vůbec pochopit, co dané slovo představuje, natož jej přeložit do češtiny. Kontext tedy shledávám jako jeden ze základních prvků při překládání, který musíme mít stále na zřeteli. V podrobnější materiálové analýze se pak zaměřím na typy termínů, zajímavé z translatického pohledu. Ze široké škály termínů z analyzované oblasti jsem se soustředila na:

Termíny slangové (rozvoj slangu se stává dominantním ve vývoji jazyka a dochází k němu prakticky ve všech zemích, tedy i v Rusku), v rámci mnou vybrané sociální oblasti jsem vybrala slangové výrazy narkomanů. Ačkoliv existují i jiné oblasti, kde se slang rozvíjí, zvolila jsem právě tyto výrazy, protože mne zaujaly a dotýkají se v současnosti rozšířeného problému mezi mládeží.

Druhou skupinou slov jsou názvy institucí (opět ze sociální oblasti), problémem je, že cizí instituce nemívají úplně stejné administrativní zařazení, dělení, náplň, tradici atd., tudíž se nedají doslovně přeložit, často tyto instituce nemají vůbec ekvivalent.

Další slova a slovní spojení jsou ta, která se dají jednoduše přeložit, ale v sociálním kontextu mají svůj specifický význam, a jsou tedy chápána jinak.

Z těchto termínů, které při zpracovávání textů ze sociální oblasti najdu, následně vytvořím glosář. Tento terminologický seznam uvedu na konci práce v abecedním pořadí.

Při vyhledávání excerpce využiji internetové stránky, seznam adres pak uvedu v přehledu použitých pramenů.

1. Slovní zásoba a její současný vývoj

Jazyk jako takový se neustále nachází v procesu vývoje, a proto změny, které zaznamenáváme, nepovažujeme za anomálii, ale naopak za přirozený způsob existence a vývoje jazyka. „V historii jazyka se vydělují změny vnitřní (ty, které se týkají jazyka samotného) a vnější, které souvisejí se změnami v sociálních funkcích jazyka, přičemž se jedná o změny v používání jazyka, jeho vztahu ke společnosti, prestiži apod. (přel. M.A.)“¹.

Vedle jazyka spisovného se stále více rozvíjí téměř nenormativní forma řeči, kam řadíme např. regionální dialekty, sociální dialekty, nářečí, mládežnický slang, hovorovou řeč apod. Jedná se o slovní zásobu, která je všeobecně dostupná a srozumitelná, liší se však jazykovými prostředky, které využívá, stupněm a charakterem normování. V ruském jazyce se tedy rozvíjí slangová slova a spojení (mládežnický slang, obraty z kriminální sféry, vulgarizmy), často se setkáváme s tendencí zaměňovat ruská slova slovy cizími, ve slovní zásobě také dochází k narušení gramatických zákonitostí a k volnému tvoření slov. Dá se tedy říct, že v oblasti rozvoje slovní zásoby dochází k demokratizaci a individualizaci jazykových prostředků, dynamika jejího rozvoje je ovlivňována společenskými změnami a v neposlední řadě vlivem sdělovacích prostředků, a to především v oblasti týkající se mládeže. Termíny jsou neoddelitelnou součástí slovní zásoby a podléhají stejným zákonitostem jako jiná slova, ale také zákonitostem specifickým, mají své místo ve spisovném jazyce, a to jak v odborných, tak i neodborných stylech. Významem slov termín, terminologie se zabývala již spousta lingvistů, např. B. Havránek, A. Jedlička a další a shodli se na tom, že termín je pojmenování specifického slova různých speciálních oblastí, terminologie je pak soubor zahrnující tuto speciální lexiku. Slovní zásobu každého jazyka můžeme rozčlenit na slova, která jsou všeobecně známá, pak slova méně známá, kam řadíme neologismy, slova nezvyklá, případně také archaismy a slova neutrální. Vedle toho existuje další skupina slov, kam řadíme např. expresivní slova, archaismy, hovorová a slangová slova (od slov neutrálních se liší významem a použitím). Některá slova se vyskytují jak ve spisovné odborné terminologii, tak i ve stylisticky zbarveném jazyce hovorovém nebo slangovém.

¹ Мечковская, Н. Б.: *Социальная лингвистика*. Аспект Пресс. Москва 2000

2. Terminologie

Terminologií nazýváme soubor všech odborných výrazů jakéhokoliv jazyka. Patří sem slova a slovní spojení, která se používají pro přesnou definici speciálních pojmů. Jejich vznik a funkce souvisí s rozvojem různých společenských oborů, a to především vědy, techniky, sociálních a ekonomických odvětví, umění apod. Počet tohoto speciálního lexika velmi rychle stoupá a tento nárůst můžeme zaznamenat jak v odborné terminologii, tak v běžném spisovném jazyce, hovorové řeči nebo tisku. Do odborného názvosloví patří termíny v užším slova smyslu, které se používají v určitém oboru a které i při použití v oboru jiném nebo běžné mluvě mají neustále svůj ustálený význam. Další část terminologie tvoří automatizovaná slova a sousloví, která mají v různých oborech různý význam. Jelikož se jednotlivé jazyky velmi ovlivňují, neexistuje jazyk čistý, tedy bez jakýchkoliv prvků jazyka jiného, přičemž je mezinárodní terminologie předpokladem snadnějšího dorozumívání.

V rámci terminologie národních jazyků mají převzatá slova své vyhrazené místo ve slovní zásobě. Taková slova se častěji přebírají přímo, ústní formou, u formy písemné se obyčejně kalkují.

Terminologii můžeme také vnímat jako nauku o pojmenování pojmů v určitých oborech, o definování pojmů a o tvorbě jejich systému.

3. Termín

Problematicke terminologie a pokusů o vymezení pojmu „termín“ je poměrně málo; jedním z prvních, kdo definoval tento pojem, byl A. Jedlička, který pokládá termín za lexikálně-sémantickou jednotku odborné funkce jazyka, která má přesný význam, daný v odborné oblasti definicí, konvencí nebo kodifikací (A. Jedlička, Josef Jungmann a obrozenecká terminologie literárně vědná a lingvistická, Praha 1949, s.31). Podle V. Strakové (Termín jako překladatelský problém, Jinočany 1994, s. 90-96) je pak termín vysoce autonomní, přesně vymezená jednotka, je nezávislý na kontextu i etymologickém významu.

Při překladu termínů je třeba brát zřetel nejen na jeho význam, ale také je nutné správně pracovat s větnými či nevětnými konstrukcemi a slovními spojeními.

Cizojazyčný termín může být v cílovém jazyce graficky adaptován, slovotvorně integrován nebo přeložen, záleží to na každém jazyce, jakým způsobem s daným pojmem naloží.

Důležitým překladatelským problémem je také tzv. pojmové vymezení, především u termínů společenskovedních mohou být rozpory již v samotném chápání pojmu.

V rusko-českém srovnávacím pohledu existuje v oblasti terminologie celá řada termínů, které si neodpovídají, a v různých směrech se může projevovat jazyková specifická češtiny a ruštiny.

Termíny jsou spojeny především s texty technickými, společenskovědními, beletrií (zde je výskyt termínů podmíněn tématem) apod., a jejich vstup do obecného povědomí bývá postupný.

Termíny mají své lexikální a sémantické zvláštnosti. Musejí být jednoznačné a přesné, i přesto v rámci terminologie existuje polysémie, homonymie, antonymie a synonymie.

Termíny mohou být různé slovní druhy, nejčastěji se objevuje podstatné jméno.

Podle V. P. Danilenka se termíny dělí do tří základních skupin (přel. A. Fafílková)²:

1) termíny – slova

např.: *псевдонищие, беспризорность, безработица* apod.

2) termíny – slovní spojení

např.: *государственные дети, замещающая семья, адресная помощь* apod.

3) termíny – věty

(v mém excerpčním materiálu se žádný termín tohoto typu nevyskytoval)

3.1. Vznik a zánik termínu

Termíny podléhají stejným slovo tvorným a sémantickým zákonitostem jako ostatní slova běžné slovní zásoby. V souvislosti s tvorbou termínů vydělujeme tři základní sémantické procesy³:

1) terminologizace

- míra odborného využití obecného slova (slovního spojení) v určitém oboru na základě přenesení jeho významu nebo jeho definice.

Terminologizace se významnou měrou projevuje v současném jazyce. Jedná se o proces, kdy „neodborné“ slovo získává na odbornosti a dochází tak tedy ke specializaci slova a změně jeho významu. Terminologizaci podléhají jak slova cizího původu, tak i slova jazyka domácího. Řadu slov a slovních spojení je možno zahrnout do obou terminologických systémů, odborného i neodborného, a proto se dá říci, že neexistuje přesná hranice mezi těmito druhy názvosloví, ba naopak vzájemně se ovlivňují.

² Даниленко, В.П.: Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов, Исследования по русской терминологии, Москва 1971, стр.8

³ Polanský, M.: *Terminologizace, determinologizace a reterminologizace*. In: Ruština v teorii a praxi 1987, s. 17

např.: *лёгкие деньги* – snadno vydělané peníze (žebráním)

2) determinologizace

Determinologizace je opačný proces, představuje přechod termínu do běžné slovní zásoby, která tímto způsobem získává nová, méně přesná a konkrétní slova, tzv. „netermíny“.

např.: *алименты* - výživné

Oba zmíněné procesy spojují terminologické systémy se slovní zásobou daného jazyka, kterou ovlivňují a obohacují.

3) reterminologizace

Reterminologizace představuje využití odborného termínu v jiném oboru na základě přenesení jeho významu.

např.: *домашние дети* – 1) děti vyrůstající doma, 2) děti, kterým není doporučen pobyt v dětském domově

3.2. Užití termínu

S termíny se setkáváme, jak již bylo řečeno, v různých oblastech, v různých funkčních stylech.

- Styl vědecký, odborný

- i v rámci odborné literatury je rozdíl ve využití termínů, a to podle charakteru textu. Pokud se jedná o texty úvahové nebo teoretické, termíny se používají bez jakýchkoliv omezení, přičemž se předpokládá, že jim čtenář rozumí. Závislost na kontextu je v tomto případě tedy malá. U textů výkladových se klade větší důraz na čtenáře, termíny jsou vysvětleny pomocí synonyma, bývají také vysvětleny stručným opisem (většinou uvedeno v závorce) nebo celými větami, přičemž je závislost na kontextu značná.

- Publicistický styl

- zde se termíny využívají velmi často, což poukazuje na to, že se stále ve větší míře začleňují do normální společnosti a patří tak do běžné slovní zásoby.

Používají se termíny známé, které není třeba vysvětlovat, i když nemají tak dominantní postavení jako v literatuře odborné. Méně termínů bývá v textech umělecky zaměřených.

- Umělecký styl

- termíny se vyskytují i v tomto stylu, přičemž zde zaznamenáváme mírnou odlišnost v jejich překládání. Doslovný překlad se zde prakticky nevyskytuje, užívá se spíše překladu volného. Podle Milana Hrdličky (Literární překlad a komunikace 2003, s.23) zde tedy nelze souhlasit s tvrzením z publikace Překládání a čeština (Z. Kufnerová a kol. 1994, s.14), že cílem překladatele je, aby čtenář především porozuměl překladu. Není správné v tomto případě text zprůhledňovat, činit jej bezproblémovým a podbízet se čtenáři.

V próze se termíny objevují zřídka, použití závisí na tématu, o kterém autor píše. V poezii se nedá o použití termínů moc hovořit, ale pokud se přece jen v textu objevují, působí většinou expresivně.

3.3. Typy terminologických ekvivalentů

Každá oblast společenských věd má vedle pojmů a názvů obecně přijímaných a jednoznačných také pojmy-termíny, které se váží na vlastní přístup, tedy i na určitý jazyk. Překladaelé se ve své činnosti setkávají neustále s novými termíny, které si musí osvojit, nebo k jejichž vytvoření musejí sami přispět, vyžaduje se tedy od nich, aby aktivně reagovali na termíny, které nejsou v již existujících slovnících uvedeny, a musejí brát vždy zřetel na to, komu je text určen, aby došlo k jeho správnému pochopení. Při překládání odborného textu by se zpravidla nemělo jednat o překládání termínů, ale o jejich substituci z jazyka původního do jazyka cílového. Pokud takováto substituce není možná, musí překladatel zvolit vlastní překlad, a to na základě logiky a kontextu.

Při překladu narážíme na tři základní druhy resp. stupně ekvivalence mezi termíny v jazyce výchozím a cílovém, a to⁴:

- úplně shodné
 - vyskytuje se poměrně málo, nejčastěji se týká názvů zemí, měst, dnů v týdnu apod., tyto termíny mívají v podstatě jeden význam
např.: *интернат*– internát
- částečně shodné
 - vyskytuje se nejčastěji, jednomu slovu výchozího jazyka odpovídá více ekvivalentů v jazyce cílovém a opačně
např.: *биологическая семья* – biologická rodina
vlastní rodina
- termíny beze shody
 - situace, kdy není pro určitou lexikální jednotku druhého jazyka ekvivalentní výraz. Slova, která nemají v cílovém jazyce jednoznačný překlad (jedná se především o termíny charakterizující určitou zemi nebo kulturu) se označují jako exotická lexika –exotizmy (přel. M.A.)⁵

např.: *хозяева мадонн* – muži zneužívající ženy a děti k žebvání

... В неофициальных беседах сотрудники милиции признаются, что им известно, откуда едут «хозяева» «мадонн», а также известны многие населенные пункты, куда поселяют собранных со всей России «мам» с детьми...

... На неофициальных встречах сотрудники полиции признают, что знают, откуда являются мужчины зneužívající ženy a děti k žebvání a také jsou jim známy obce, kam tyto zadržенé matky s dětmi z celého Ruska posílají....

Zdroj: О "мафии нищих": www.sosdeti.ru

⁴ Hrdlička, M.: *Nad překladem tzv.bezekvivalentní slovní zásoby*. In: Literární překlad a komunikace.Praha 2003, s.139

⁵ Мечковская, Н. Б.:*Социальная лингвистика*.Аспект Пресс. Москва 2000

3.4. Vlastnosti termínu

3.4.1. Adekvátnost termínu

Adekvátnost nebo-li výstižnost je termín určený k posouzení přesnosti překládaného textu a týká se rozsáhlejších jazykových struktur. Adekvátnost patří k základním vlastnostem termínu. V současnosti nejde o totožnost, protože absolutní identita textu původního a cílového je nereálný a doslovný překlad obvykle vede spíše k nepřesnosti.

Jedná se o vlastnost neustále se vyvíjející a proměnlivou. „Adekvátnost lze vnímat jako adekvátnost překladu předloze, autorskému záměru nebo adekvátnost potřebám cílového komunikačního kontextu na úrovni čtenáře. V praxi bychom však měli brát v potaz obě varianty. Adekvátní překlad respektuje obsahové i formální hodnoty originálu, přihlíží i ke kvalitám čtenářského publika, jemuž je určen. Překladatel původní dílo nepřehodnocuje, snaží se ho optimálním způsobem zprostředkovat čtenáři“⁶.

3.4.2. Motivovanost a průzračnost termínu

Každý termín by měl být motivovaný, přičemž stupeň motivovanosti může být různý. Pokud se jedná o termíny základní slovní zásoby, ty jsou motivované tím, že se odjakživa používají k označení nějaké skutečnosti a všichni jim rozumí. Vyšší stupeň motivovanosti mají slova odvozená, složená nebo metaforická a sdružená pojmenování. Existují termíny, které jsou typické motivací falešnou, která svádí k nesprávnému chápání. Tendencí je tato slova nahrazovat termíny správně motivovanými. Neustálým vývojem terminologie dochází tedy k tomu, že se termíny stávají nejasnými, a proto je nutné nahradit je jiným termínem, průzračnějším. Z toho vyplývá, že průzračnost termínu se s časem mění. Motivovanost termínu může být v různých jazycích různá, což vychází z toho, že základ pro pojmenování určité skutečnosti může vyplývat z různých hledisek. Základem pro motivaci přitom nemusí být jeho nejpodstatnější vlastnost, ale také nápadný příznak, kterým se daný jev od jiného jevu odlišuje, vždy se ale jedná o skutečnost, která nám napomáhá ke správnému představení si a chápání daného termínu.

⁶ Hrdlička, M.: *Ekvivalence a adekvátnost překladu*. Acta Universitas Carolina – Philologica 4-5, Translatologica Pragensia V1991, s.19-25

3.4.3. Systémovost termínu

Jde o jednu z důležitých vlastností termínu, která udává, jak daný termín zapadá do terminologického systému. Z toho tedy vyplývá, že terminologie by neměla být pouhým souhrnem odborných slov, ale měla by tvořit jakýsi ucelený systém.

3.4.4. Ustálenost termínu

Ustálenost termínu je jednou z nejzákladnějších vlastností, bez ustálených termínů by prakticky nebylo možné dorozumět se v různých oborech. Jak již bylo řečeno, jazyk podléhá neustálým změnám a tyto změny se nevyhýbají ani nejfixnější části slovní zásoby - terminologii.

Neustálená nebo méně ustálená je tedy terminologie v období, kdy dochází k převratným změnám daného oboru. U některých termínů dochází k posunu jejich významu, některé termíny nově vznikají, u jiných je pak rozšířena oblast jejich použití. V ruštině se to týká právě terminologie v sociální oblasti. Ustálenost je příznačná pro období rovnoměrného vývoje jednotlivých oborů. V případě rychlých, převratných změn ve společnosti, vědě a technice se termíny pro nové pojmy nebo nové chápání pojmů začínají teprve vytvářet. Právě v takovémto období je terminologie tzv. neustálená. Důležitou příčinou změn v terminologii je rozšíření používání určitého jazyka do oblastí, ve kterých se předtím nepoužíval, takže zde ještě nemá vytvořené a ustálené výrazové prostředky, tedy ani potřebné termíny.

3.4.5. Jednoznačnost a přesnost termínu

Jedním z nejdůležitějších požadavků kladených na termín je jeho jednoznačnost a přesnost. Je třeba, aby termín vyjadřoval daný pojem přesně a jednoznačně tak, aby nebylo možné pochopit ho jinak. V tomto se termíny liší od jiných slov, běžně používaných. Podle R. A. Budagova je termín nezávislý na kontextu, běžně používané slovo dostává jednoznačný význam až v kontextu, kdežto význam termínu musí vyplývat z něj samotného (přel. J. Horecký)⁷. Jednoznačnost termínu však nutně nemusí znamenat, že by se nedal vysvětlit několika způsoby. Pojmů a věcí je daleko více než možností jejich pojmenování, a proto tedy není prakticky možné, aby jedno slovo nebo termín neměl několik významů a nepoužíval se tedy pro pojmenování více pojmů, přičemž tato skutečnost obvykle nenarušuje jednoznačnost a přesnost daného termínu.

⁷ Horecký, J.: Základy slovenskej terminológie, Slovenská Akadémia vied, s. 58

3.4.6. Ekvivalentnost termínu

O teorii překladu se hovoří přibližně od poloviny minulého století, kdy se v rámci obecné teorie překladu začaly vydělovat dvě linie: literárněvědná a jazykovědná, která dostala název translativní lingvistika. Základním aspektem teorie překladu je konfrontace výchozího textu s textem překladu. Cílem překladatele je interpretovat text originální v jazyce cílovém. Pro to, aby došlo ke správné interpretaci, je třeba, aby překladatel pochopil výchozí text jako celek a dobře znal cílový jazyk. Po rozčlenění textu, kterému porozuměl, hledá a postupně dosazuje ekvivalenty jazyka cílového. „Otázka ekvivalence patří v lingvistice překladu k základním. Nejedná se však o ekvivalenci slovníkovou (lexikální jednotka proti lexikální jednotce), ale o tzv. ekvivalenci textovou“⁸. Nejmenší překladovou jednotkou je v tomto případě slovní spojení (např. sloveso - podstatné jméno nebo podstatné jméno - přídavné jméno apod.). Překladatelé však v rámci srozumitelnosti textu v cílovém jazyce většinou musí přihlížet k jednotkám vyšším než jsou slovní spojení, což jsou věty, souvětí, odstavce a v neposlední řadě tedy k celkovému textu jako takovému, jedná se tedy o ekvivalenci dvou textů jako celku. Otázka ekvivalence je velmi složitá, hlavně proto, že je překlad různě vnímán a přijímán, přičemž důležitou roli hrají časté rozdíly mezi autorem, překladatelem a čtenářem, a to především časové, teritoriální a kulturní. A.D.Švejcer říká: „Překlad nelze považovat za pouhé překódování výchozího textu v text cílový, ale také přeorientování na jiného čtenáře a uzpůsobení se jeho jazyku a kultuře“ (přel. Kufnerová)⁹. Proto překladatelova činnost tví v tom, že po ujasnění si smyslu textu postupně hledá ekvivalenty v jazyce cílovém, při tom musí mít ale neustále na zřeteli komu je překlad určen. Cílem je tedy, aby čtenář výslednému textu porozuměl, aby jej pochopil. Většinou se to překladateli daří bez větších potíží, ovšem mohou nastat i případy, kdy pro větší srozumitelnost musí daný pojem upřesnit, komentovat či opsat, zároveň se i stává, že je překladatel nucen neexistující ekvivalent vytvořit.

Teorie ekvivalentnosti a pojmu ekvivalent se v poslední době značně vyvíjela. K počátečnímu vymezení na ekvivalenci slovníkovou a překladovou přibyla řada dalších pojetí, např. ekvivalence formální, ta se orientuje zcela na výchozí jazyk a přesné přetlumočení obsahu, ekvivalence dynamická založená na principu stejného efektu originálu a překladu, ekvivalence sémantická, ta klade důraz na obsahovou stránku obou textů,

⁸ Kufnerová, Z. a kol.: *Překládání a čeština*. Jinočany 1994, s.13

⁹ Швейцер, А.Д.: *Новые задачи, Тетрадей переводчика*. In: Тетради переводчика 22, Москва 1987

ekvivalence stylistická kladoucí důraz na předání originálu i s jeho zvláštnostmi, jak stylistickými, tak expresivními, ekvivalence pragmatická, která se zabývá shodou účinku obou textů na čtenáře a ekvivalence komunikační vymezující shody komunikační hodnoty textu. Pro všechny zmíněné typy ekvivalence je charakteristická shoda, které má být dosaženo na různých úrovních, u různých jednotek jako je obsah, forma, komunikační efekt, smysl apod.

Ekvivalence se týká menších částí textu a termínů samotných. Rozlišujeme různé druhy ekvivalentů, přičemž nejvíce užívané jsou ekvivalenty slovníkové, které dělíme na:

- přímé – pomocí nich vytváříme doslovný překlad, kdy k jednomu termínu jazyka výchozího najdeme pouze jeden odpovídající termín jazyka cílového.
např.: *перевоспитание* – převýchova
- kontextové – poskytují větší možnost výběru pro překladatele, jelikož k jednomu termínu jazyka výchozího najdeme více ekvivalentů v jazyce cílovém a překladatel si tedy podle kontextu může zvolit podle něj nejvhodnější termín.
např.: *кровная семья* – pokrevní rodina
vlastní rodina
biologická rodina

3.4.7. Způsoby převodu bezekvivalentních termínů

Návody, jakým způsobem se vyrovnat se situací, kdy neexistuje vhodný protějšek v cílovém jazyce, poskytuje mj. L.S.Barchudarov. Ten navrhuje čtyři řešení (přel. M. Hrdlička)¹⁰:

1) TRANSLITERACE

- převzetí cizojazyčného výrazu; překladatel zachycuje původní podobu slova. Jedná se o častý způsob překladu bezekvivalentního lexika a řada takto přeložených slov se integruje do cílového jazyka. Výhodou této metody je její jednoduchost, současně je však třeba zdůraznit, že se většinou jedná o směs transliterace a transkripce.

např.: *алименты* – alimenty

¹⁰ Бархударов, Л. С.: *Язык и перевод*. Москва 1975

2) KALKOVÁNÍ

- doslovný překlad morfémů původní lexikální jednotky; předností je také jednoduchost, podle Barchudarova však má i značnou nevýhodu, a to, že kompozita nebo sousloví výchozího jazyka mohou mít přenesený význam odlišný od významu jednotlivých komponentů lexikální jednotky. Při kalkování může tedy dojít k chybnému posunu původního významu.

např.: *государственные дети* – „státní děti“

(děti, jejichž rodiče se ně nemohou starat a tuto funkci přebírá stát)

3) OPISNÝ(VYSVĚTLUJÍCÍ) PŘEKLAD

- vysvětlení formou sousloví nebo věty; výhodou je podrobné vysvětlení významu překládaného výrazu, nevýhodou může být jeho délka. Tento postup vyžaduje překladatelovu dokonalou znalost dané lexikální jednotky.

např.: *вокзальные ангелы* – „nádražní andělé“ (děti žijící na nádraží)

4) PŘEKLAD PŘIBLIŽNÝ

- podstatou je hledání nejbližšího podobného protějšku v cílovém jazyce, který by se s původním významem shodoval v základních aspektech. Tento postup vyžaduje především překladatelovu informovanost o původním prostředí, jelikož může ze strany příjemce dojít k nepochopení. Proto se u mezinárodně srozumitelných termínů nedoporučuje jejich překlad jazyka výchozího do jazyka cílového.

např.: *Государственный банк данных о детях* – Státní databanka osiřelých dětí

Государственный банк данных о детях, оставшихся без попечения родителей, представляет собой совокупность информационных ресурсов, сформированных на уровне субъектов Российской Федерации...

Státní databanka osiřelých dětí shromažďuje informace v rámci jednotlivých subjektů Ruské federace...

Zdroj: *Откуда берутся хорошие мальчики*: www.detskiedomiki.ru.

5) PŘEKLAD TRANSFORMAČNÍ

- v cílovém jazyce dochází k lexikálně- gramatickým změnám, přičemž má tento typ překladu podobné rysy jako překlad opisný.

např.: *школа-санаторий* – vzdělávací sanatorium

6) VYTVOŘENÍ NOVÉHO (DOMÁCÍHO) TERMÍNU

- tento typ překladu, tj. tvorba neologismů je podle Barchudarova „pro překladatele velmi náročná, vyžaduje velkou dávku jazykového citu a zkušeností“.(přel. M. Hrdlička)¹¹

Ve své bakalářské práci jsem neologismy netvořila.

3.5. Klasifikace termínů

Existuje celá řada kritérií, podle kterých je možno termíny rozčlenit.

3.5.1. Klasifikace termínů podle stylistického kritéria

Z tohoto hlediska dělíme termíny na spisovné a nespisovné (stylisticky snižená lexika).

Spisovná řeč se obvykle chápe jako kodifikovaný útvar národního jazyka. Užívá se v úředních dokumentech, v oficiální komunikaci a v médiích. Jazyk nespisovný pak zahrnuje pojmenování realizovaná v běžném, nejčastěji polooficiálním a neoficiálním jazykovém styku lidí. V rámci nespisovného jazyka vydělujeme také slang, ten se stal nedílnou součástí všech světových jazyků, nejinak je tomu jak u jazyka českého, tak i ruského. V ruštině se pro tuto skupinu slov užívá tři termínů: **жаргон**, **арго** (oba výrazy pocházejí z francouzštiny) a **сленг** (z angličtiny), v češtině se pak užívají názvy nářečí, slang a argot. Jedná se o nespisovný druh řeči, který na rozdíl od všeobecného jazyka spisovného má specifickou lexiku, frazeologii, přičemž tyto výrazy bývají citově zbarvené, někdy až vulgární a v neposlední řadě se liší také společenským prostředím, kde se používají. Slang je součástí komunikace různých sociálních skupin lidí, které spojují společné zájmy, zvyky, povinnosti nebo sociální postavení. Rozlišujeme tzv. professionalismismy, což jsou nespisovné názvy terminologické povahy, a slangismy, které vykazují výrazný prvek citovosti a expresivity.

¹¹ Бархударов, Л. С.: *Язык и перевод*. Москва 1975

Obě součásti slovní zásoby se v mém excerpčním materiálu objevují, např.:

детский дом – dětský domov (spis.)

безнадёга – beznadějná situace (nespis., stylisticky snížené lexikum)

абстыга – abst'ák (slang narkomanů)

3.5.2. Klasifikace termínů podle jejich původu

Podle tohoto hlediska považujeme některé termíny za domácí, např.:

развлекаловка – levná zábava

толодэжка – noviny pro mládež

Jelikož se ale slovní zásoby jednotlivých národů velmi prolínají, není neobvyklé, že je některý z termínů přejet do jazyka jiného. I v mém excerpčním materiálu se objevují slova přejatá, a to především z jazyka latinského. V oblasti sociální jsou však již některá tato slova vnímána jako domácí a ne přejatá, protože jsou zde zakotvena již léta, např.:

алименты – výživné

интернат – internát

3.5.3. Klasifikace termínů podle jejich struktury

Ze strukturního hlediska dělíme termíny na jednoslovné, ty pak mohou být:

- jednoduché

např.: *безпризорность* – bezprizornost

- kompozitní

např.: *пивозависимость* – závislost na pivu

Dále jsou to termíny víceslovné, které dělíme na:

- dvouslovné

např.: *адресная помощь* – cílená pomoc

- tříslavné
např.: *профилактика социального сиротства* – prevence sociální osiřelosti
- víceslovné
např.: *единовременное пособие по рождению ребёнка* – porodné

3.5.3.1 Terminologická spojení

1) Terminologická spojení přívlastková

Existují dva typy přívlastku:

- shodný
хозрасчётный клуб – klub financovaný státem
одинокая мать – svobodná matka
- neshodný
группа риска – riziková skupina
дети улиц – děti žijící na ulici

2) Terminologická spojení přístavková

- дети-сироты* - sirotci
- дом- интернат* – internát
- кукушка-мать* – kukaččí matka

3.5.4. Klasifikace termínů podle způsobu jejich tvoření

Ze slovo-tvorného hlediska existuje několik způsobů, jak termíny vznikají. Terminologie se většinou tvoří přejímáním, a to nejen z jiných jazyků, ale také ze spisovného jazyka nebo dialektu.

- Derivace a kompozice

Derivace a kompozice patří k základním způsobům, kterými vznikají nová slova.

1) Derivace (odvozování)

V rámci derivace můžeme vydělit podle způsobu tvoření slov tzv. sufixaci, přičemž existuje hned několik sufixů, se kterými jsem se setkala při vyhledávání excerpčního materiálu. Jsou to například tyto sufixy:

- ИЗМ

работологизм - workoholismus

солидаризм - solidarita

- ОСТЬ

бездомность – bezdomovectví

беспризорность – bezprizornost

пивозависимость – závislost na pivu

- КА

молодёжка – noviny pro mládež

развлекаловка – levná zábava

группировка - seskupení

- ИК

трудоголик – workoholik

алкоголик – alkoholik

- НИЕ

бомжевание – bezdomovectví

перевоспитание – převýchova

- ИЙ/ЫЙ

псевдонимий – člověk, vydávající se za chudáka

бездомный – bezdomovec

несовершеннолетний – nezletilý

беспризорный – bezprizorný

Ve svém glosáři jsem zaznamenala ještě další sufixy, které už ale nebyly tak časté, např.:

- **ица** (*безработица* - nezaměstnanost)
- **ство** (*сиротство* - osiřelost)
- **ит** (*реквизит* – dítě, zneužívané k žebrání)

Dalším procesem v rámci derivace je prefixace, přičemž opět existuje celá řada prefixů (предпон) jako např. де-, пост-, анти-, само- apod. V mém glosáři se ovšem objevoval pouze prefix **без/бес.**

např.: *бездомный* – bezdomovec

беспризорность – bezdomovectví

безнадёга – beznadějná situace

безработица – nezaměstnanost

2) kompozice

S kompozicí jsem se při zpracovávání excerpce setkala velmi často. Tento proces tvorby slov patří společně s derivací k základním, nejproduktivnějším. Rozlišují se různé typy skládání kmenů a slov, přičemž kompozicí mohou vznikat jak podstatná jména, tak i jména přídavná. Typy vzniku kompozit podle M.I. Fominové¹²:

- skládání celých kmenů

пивозависимость – závislost na pivu

малообеспеченный – sociální případ

¹² Фомина, М.И.: Современный русский язык, лексикология. Москва 2001

- skládání zkrácených kmenů

детсад – školka

соцучреждение- sociální zařízení

спецшкола- speciální škola

- krácení

ООП (орган опеки и попечительства)- orgán sociální péče a opatrovnictví

- smíšený způsob

детсадовый ребёнок – dítě chodící do školky

хозрасчётный клуб – klub financovaný státem

Speciálním druhem kompozice jsou slova, která nemají interfix, jsou spojená pomlčkou. Takto vzniklá slova se nazývají binonima.¹³

дети-беженцы – dětsí utečenci

дети-сироты - sirotci

дети-правонарушители – dětsí delikventi

дом – интернат- internát

девочка-мать – dívka, která se stane matkou

- Transfigurace a translokace

Při další klasifikaci excerpčního materiálu dle slovo tvorby budu vycházet z teorie tvoření slov J. Sokolové, jak ji uvádí v publikaci *Tri aspekty jazykovéj nominácie* (2002). Podle autorky jsou základními způsoby tvoření slov tzv. *transfigurace* – ta přetlumočuje nový obsah změnou formy, a *translokace* – ta spočívá v přesunech obsahů při zachování původních forem.

¹³ Костомаров, В.Г.: *Языковой вкус эпохи*. Москва 1994

V rámci transfigurace vyčleňujeme:

- adici

Ta spočívá v tom, že slovo rozvineme o nový prvek, podle umístění komponentu pak dělíme adici na postpoziční, antepoziční a kombinovanou.

Postpoziční adice

- a) tvoření víceslovných nekongruentních (substantivně – substantivních) termínů

дом ребёнка – kojenecký ústav

приют для несовершеннолетних – ústav pro nezletilé

группа риска – riziková skupina

дом малютки – kojenecký ústav

- b) sufixální způsob tvoření jednoslovných termínů

бежать – *беженец*

группа – *группировка*

алкоголь – *алкоголик*

Antepoziční adice

- a) prefixální tvoření jednoslovných termínů

дошколятя – děti předškolního věku

асоциальный - asociální

- b) tvoření kongruentních termínů

помощь – *социальная помощь*

элемент - *асоциальный элемент*

деньги - *лёгкие деньги*

Kombinovaná adice

Tento druh adice spočívá v tvorbě jednoslovných termínů pomocí konfixů, tzn. pomocí sufixů a prefixů zároveň.

бездомный – bezdomovec

безработица – nezaměstnanost

безпризорность – bezprizornost

беспомощный – člověk, který potřebuje pomoc

- konjunkci

Konjunkce spočívá ve spojování minimálně dvou plnovýznamových slov

Juxtapozice

Spojení slov bez spojovacího výrazu.

např.: *мало обеспеченный ребёнок* → *малообеспеченный ребёнок* – dítě z chudé rodiny

Kompozice

Skládání.

např.: *зависимость от пива* → *пиво́зависимость* – závislost na pivu

Apozice

Těsná adordinace dvou slov stejného slovního druhu.

např.: *дети-инвалиды* – invalidní děti

кукушка-мать – kukaččí matka

- subtrakci

Subtrakce spočívá ve zkrácení formální struktury termínu, týká se jak jednoslovných, tak i víceslovných termínů, přičemž probíhá beze změny obsahu.

Postpoziční subtrakce

- a) Postpoziční subtrakce s paralelní adicí formantu

např.: *дошкольные ребята - дошколята*

b) Postpoziční subtrakce bez formantu

např.: *отказные дети – отказники*

беспомощные люди – беспомощные

Kombinovaná subtrakce

Spočívá ve zkrácení všech jednotlivých částí víceslovných termínů a jejich následné spojení.

např.: *без определённого места жительства - бомж*

Antepoziční subtrakce

Spočívá ve zkrácení pouze jedné části víceslovného termínu.

např.: *социальное учреждение – соцучреждение*

родильный дом - роддом

V rámci translokace se pak vyděluje:

Interkategoriální translokace

Spočívá v tom, že se mění slovní druh termínu, jedná se např. o substantivizaci adjektiv.

např.: *псевдонищие – falešní žebráci*

бездомный - bezdomovec

Interlingvální translokace

Spočívá v přejímání slov z cizích jazyků.

např.: *интернат*

инвалид

алименты

3.5.4.1. Závěr

V rámci zpracovávání excerpce podle jejich tvoření jsem narazila na mnohé postupy, které se objevovaly také v mnou vybrané sociální oblasti. Přesto, že byl můj excerpční materiál bohatý na termíny, některé možnosti jejich vzniku jsem nezaznamenala. Jistě jsem tedy nezmínila všechny způsoby, kterými termíny vznikají, ale věřím, že se i přesto v mé práci objevují ty nejdůležitější. Mým základním poznatkem a závěrem je, že se v češtině nepoužívá tolik zkracování slov a sousloví jako v ruštině, tudíž byl občas problém přeložit dané slovo či sousloví stejným způsobem, aby čtenář v cílovém jazyce pochopil překlad správně.

3.5.5. Klasifikace termínů podle sémantického kritéria

Při shromažďování excerpčního materiálu jsem se soustředila především na negativnější stránku života dětí a mladistvých jako jsou bezprizornost, chudoba, žebrání, kriminalita, narkomanie, ztráta rodiny apod. U každé skupiny termínů uvádím pro ilustraci alespoň jeden termín i s kontextem. Excerptní materiál bych tedy rozdělila na tyto tématické celky:

1) Státní instituce

Администрация по решению проблем сиротства и беспризорности – Úřad pro řešení problematiky osiřelosti a bezprizornosti

Межведомственный координационный совет по проблемам профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних – Rada sdružující úřady pro prevenci problémů mladistvých v oblasti nedostatečné rodičovské péče a kriminality

Департамент государственной молодежной политики, воспитания и социальной защиты детей Министерства Образования и науки РФ – Státní úřad sociální ochrany mládeže při Ministerstvu školství a vědy Ruské federace

Федеральным оператором Государственного банка данных о детях, оставшихся без попечения родителей, является Департамент Государственной молодежной политики, воспитания и социальной защиты детей Министерства Образования и науки РФ. ...

Federální dohled nad Státní databankou dětí, které zůstaly bez rodič, zajišťuje Státní úřad sociální ochrany mládeže při Ministerstvu školství a vědy Ruské federace..

Zdroj: *ОРГАНИЗАЦИИ ПО ВОПРОСАМ СЕМЕЙНОГО УСТРОЙСТВА*: www.detskiedomiki.ru

2) Speciální zařízení

специальный интернат для детей-инвалидов – specializovaný internát pro invalidní děti
После дома ребёнка Полине пришлось бы ехать в специальный интернат для детей-инвалидов, и только добрая воля руководства дома ребёнка позволяет пока не отправлять девочку в спец-заведение....

По skončení pobytu v kojeneckém ústavu by musela Polina do specializovaného internátu pro invalidní děti, takže jen z dobré vůle vedení kojeneckého ústavu prozatím nemusí do tohoto speciálního zařízení...

Zdroj: www.sirotinka.ru

специализированное отделение детской и подростковой наркологии – specializované pracoviště pro nezletilé narkomany

социальное учреждение (соцучреждение) – sociální zařízení

Пункт социальной и психологической помощи для беспризорных и безнадзорных детей – Ústav sociální a psychologické pomoci pro bezprizorní děti

3) Státní podpory

единовременное пособие по рождению ребёнка – porodné

единовременное пособие при передаче ребёнка на воспитание – jednorázový příspěvek při osvojení dítěte

*Принят Федеральный закон от 5 декабря 2006 О внесении изменений в Федеральный закон О государственных пособиях гражданам, имеющим детей, в соответствии с которым вводится новый вид пособия – **единовременное пособие при передаче ребёнка на воспитание** в семью размером не менее восьми тысяч рублей.*

5. prosince 2006 byl přijat Federální zákon o změně ve státních příspěvcích občanů, kteří mají děti, v souladu s tím se zavádí nový příspěvek, a to: jednorázový příspěvek při osvojení dítěte

ve výši nejméně 8 000 rublů.

Zdroj: www.detskidom.info

алименты - výživné

4) Домовы a azylové domy

приют для несовершеннолетних – azylový dům pro nezletilé

семейный приют – domov pro rodiny s dětmi

социальный приют – sociální ústav

*...37 **социальных приютов**, работающих в регионе, могут принять любого ребёнка, оказавшегося в трудной ситуации...*

...37 sociálních ústavů v regionu může přijmout jakékoliv dítě, které se ocitlo v těžké životní situaci...

Zdroj: Сибирские губернаторы хотят решить проблему детской беспризорности: www.strana.ru

пансион семейного воспитания – penzion rodinného typu

детский дом (детдом) – dětský domov

хоспис для детей– zdravotnické zařízení pro děti

*...ваш ребёнок инкурабельный, теперь ему может быть оказана только паллиативная помощь, эти слова звучат для родителей пациентов нашего **хосписа для детей с онкологическими заболеваниями** как приговор.*

...vaše dítě je nevyлéčitelně nemocné, budeme mu již jen podávat uklidňující léky. Tato slova znamenají pro rodiče pacientů našeho zdravotnického zařízení pro děti s onkologickými obtížemi rozsudek smrti.

Zdroj: www.boti.ru

дом ребёнка – kojenecký ústav

адаптационный дом – „adaptační dům“ (domov pro děti z ulice)

5) Vzdělávací instituce

подростковый клуб – klubovna

*...в городах республики сложилось положение, при котором функцию **подростковых клубов** выполняют компьютерные гейм-клубы.*

...ve městech republiky došlo k situaci, kdy funkci kluboven plní počítačové herny.

Zdroj: Сибирские губернаторы хотят решить проблему детской беспризорности: www.strana.ru

Педагогический институт детской дефективности – Vzdělávací institut pro problémové děti

вальдорфский сад – Waldorfská školka hrou

сад, специализирующийся по медицинским показаниям – školka se zdravotnickou specializací (stacionář)

тюремной сад – vězeňská školka

дошкольное учреждение – zařízení pro děti předškolního věku

специальная школа (специкола) – speciální škola

школа- санаторий – vzdělávací sanatorium

6) Rodina

кукушка–мать – kukaččí matka

одинокая мать – svobodná matka

кровная семья – vlastní rodina

*...патронат-форма временного устройства ребёнка: он живёт в новой семье от нескольких дней до нескольких месяцев или лет. При этом патронатная и **кровная семья** поддерживают связь друг с другом.*

...пěstounství je forma přechodného umístění dítěte. To žije v nové rodině několik dní, měsíců i let, přičemž pěstounská rodina udržuje kontakt s vlastní rodinou dítěte.

Zdroj: www.detskidom.info

замещающая семья – náhradní rodina

патронажная семья – pěstounská rodina

семья выходного дня – rodina, která si bere dítě jen na víkend

*...**семья выходного дня**-форма помощи ребёнку, без оформления его постоянного проживания в семье. В выходные, праздничные или каникулярные дни ребёнок посещает и кратковременно проживает в семье наставника...*

...rodina, která si bere dítě jen na víkend mu pomáhá bez jakýchkoliv formalit. O víkendu, volných dnech nebo prázdninách dítě krátkodobě pobývá v této rodině..

Zdroj: www.fond.detskiedomiki.ru

7) Kriminalita

дети в клетке – děti vyrůstající ve vězení

зоновские дети – děti vyrůstající ve věznicích

противоправная подростковая группа – gang mladistvých

..в Сибирском федеральном округе поставлены на профилактический учёт 57 320 несовершеннолетних правонарушителей, 10 211 противоправных подростковых групп..

...v Sibiřské federální oblasti je na programu prevence 57 320 nezletilých kriminálků, 10 211 gangů mladistvých...

Zdroj: *Сибирские губернаторы хотят решить проблему детской беспризорности:* www.strana.ru

дети-правонарушители – děti, porušující zákon

мать-заключённая – matka, odsouzená k odnětí svobody

преступная группировка – skupinka kriminálků

...в январе 2005 года по телевидению прошёл цикл передач о мафии нищих, преступной группировке, эксплуатирующей детей, калек и стариков с целью попрошайничества...

...v lednu 2005 byl v televizi odvysílán cyklus o tzv. „žebrácké mafii“, skupince kriminálků, která zneužívá k žebrání děti, mrzáky a starce.

Zdroj: www.sosdeti.ru

8) Bezprizornost

дети улиц – děti, žijící na ulici

*...было принято решение учредить неформальную организацию Курский вокзал-бездомные дети, целью организации- помочь **детям улиц**.*

...řešením by mělo být zřízení neoficiální organizace Kurské nádraží-děti bez střechy nad hlavou, cílem této organizace je pomáhat dětem, žijícím na ulici.

Zdroj: www.besprizornye.ru

бездомные дети – děti bez střechy nad hlavou

бомж – bezdomovec

бомжевание – bezdomovectví

бездомность – bezdomovectví

бездомный – bezdomovec

9) Žebrání a chudoba

лёгкие деньги – snadno vydělané peníze (např. žebráním)

..однако много и тех, кто, почувствовав вкус лёгких денег, уже не хочет честно работать...

..але je mnoho těch, kteří už nechtějí normálně pracovat jakmile jednou okusí chuť snadno vydělaných peněz...

Zdroj: *О мафии нищих*: www.sosdeti.ru

дети социального риска – děti ze sociálně slabých rodin

малообеспеченный – dítě z chudé rodiny

мафия нищих – „žebrácká mafie“ (využívá k žebřání děti a staré lidi)

псевдонимы – falešní žebřáci (vydávají se za chudáky)

бизнес попрошайек – „byznys žebřáků“ (výdělečná činnost žebřáků)

профессиональная попрошайка – „profesionální žebřáci“ (žebřají z vypočítavosti nebo z donucení)

хозяева мадонн – muži zneužívající ženy a děti k žebřání

груднички – děti, kojenci

...они покрыты язвами, памперсы не меняют неделями, порой груднички просто гниют заживо.

...mají vyrážku, plenky týdny neměněné, tyto děti jednoduše hnijí zaživa.

Zdroj: *О мафии нищих*: www.sosdeti.ru

10) Osířelost

сиротское учреждение – sirotčinec

дети-сироты - sirotci

бум социального сиротства – prudký nárůst sociální osířelosti dětí

социальные сироты – sociální sirotci (rodiče se o ně nemohou nebo nechtějí starat)

рост детского социального сиротства – růst sociální osířelosti

профилактика социального сиротства – prevence sociální osířelosti

ничьи дети – děti, o které se rodiče nestarají

государственные дети – „státní děti“ (dětí, jejichž rodiče se ně nemohou nebo nechtějí starat a tuto funkci přebírá stát)

11) Narkomanie

наркологический диспансер – dispenzář pro narkomany

наркологический кабинет – poradna pro narkomany

дети-наркоманы – narkomani dětského věku

больной наркоманией – narkoman

абстыга – abst'ák

...с морфы крутая абстыга (От морфия сильный абстинентный синдром)

....z morfu je silný abst'ák (morfium způsobuje silné abstinenční příznaky)

Zdroj: www.narconon.ru

багрить траву – hulit

астрал – trans (stav, kdy je člověk zhulený)

... астрал- измененное состояние сознания после приёма наркотических средств, характеризующееся практически полным отчуждением от окружающего мира.

...trans- narušení smyslů po požití drog проjevující se momentálním úplným odcizením od okolního světa.

Zdroj: www.narconon.ru

Ze sémantického hlediska je možné termíny rozdělit také na:

úzce speciální (odborné)

- užívají je pouze odborníci dané oblasti

např.: *беспризорность* – bezprizornost

obecné

- užívají se také v běžném jazyce

např.: *спортивный клуб* – sportovní klub

3.5.5.1. Závěr

Vzhledem k tomu, že sociální oblast je velmi rozsáhlá, zvolila jsem spíše obsahově obecnější názvy tématických celků, tudíž se většinou v mnoha aspektech prolínají. V tématických celcích typu státní instituce, vzdělávací instituce, státní podpory, sociální zařízení a rodina, tedy v oblastech, které jsou určitým způsobem spojeny se státem samotným, se objevuje výhradně oficiální, tedy spisovný jazyk.

Většina termínů spadajících do této oblasti měla svůj ekvivalent i v češtině. Výjimkou byly pouze některé názvy institucí a dokumenty, které v našem českém systému neexistují, ty jsem se snažila přeložit co nejpřesněji, aby bylo českému čtenáři zřejmé, co mají v kompetenci nebo k čemu slouží. Naopak nejvíce slov nespisovných, slangových jsem zaznamenala u témat týkajících se „nižší společnosti“, a to především narkomanů a žebráků. I zde se objevily termíny známé také české společnosti, našla jsem tedy v cílovém jazyce jejich ekvivalent, ale také slova, která ekvivalent neměla. U takovýchto slov jsem pak volila překlad opisný.

3.6. Transformační postupy při překládání termínů

V této kapitole se pokusím na svém excerpčním materiálu ukázat nejvhodnější překladatelské postupy při překládání ruských termínů do češtiny a některé poznatky zobecnit. Některé pojmy uvádím pro lepší srozumitelnost i s kontextem. Ukázku termínů, které jsou zcela závislé na kontextu, uvádím v samostatné podkapitole 3.6.1., protože přímo do překladových postupů nepatří.

Při překládání termínů z vybrané sociální oblasti, které se vyskytovaly v excerpovaných textech, bylo třeba použít tyto transformační postupy:

1) Překlad opisný

U některých termínů jsem zvolila překlad opisný, vysvětlující daný termín. Doslovný překlad jsem uvedla do uvozovek, abych podtrhla svou domněnku, že by tento překlad čtenáři nebyl bez upřesňujícího doplnění zcela jasný, např.:

мафия нищих – „žebrácká mafie“ (využívá k žebrání děti)

*.....Мы просим Вас ознакомиться с представленными материалами, касающимися эксплуатации детей **мафией нищих**. Ежедневно пользуюсь метрополитетом и электропоездами пригородного сообщения...*

...Prosím, seznamte se s tímto materiálem, týkajícím se vykořisťování dětí žebráckou mafí. Denně jezdí metrem a elektrickými vlaky příměstské dopravy...

Zdroj: О "мафии нищих".20.11.2006: http://sosdeti.ru/?/mafia_nishih/

бизнес попрошайек – „byznys žebráků“ (výdělečná činnost žebráků)

... Они подвергаются бесчеловечному обращению (полная антисанитария, отсутствие нормального питания и ухода - нередки случаи, когда дети попросту умирают от голода (и это при колоссальных прибылях «*бизнеса попрошайек*»))....

Zdroj: О "мафии нищих".20.11.2006: http://sosdeti.ru/?/mafia_nishih/

2) Пřeklad doslovný

Některé pojmy bylo možno přeložit doslovně.. Shledala jsem je tedy jako čtenáři srozumitelné i bez vysvětlujících dodatků, např.:

беспризорность – bezprizornost

спортивный клуб – sportovní klub

биологическая семья – biologická rodina

Очевидно, что для осуществления эффективной защиты прав, профилактики социального сиротства и устройства детей, которые не могут быть возвращены в свою биологическую семью...

Je jasné, že k dosažení efektivní ochrany práv dětí, prevence sociální osiřelosti a umístění dětí, které se nemohou vrátit ke své biologické rodině...

Zdroj: www.detskidom.info

3) Пřeklad jednoslovný (univerbizace)

Dalším typem slov byly víceslovné termíny, jejichž ekvivalent v češtině je jednoslovný, např.:

детский сад – školka

сиротское учреждение – sirotčinec

...В 2001 году 70% детей были возвращены в семью, 18% были устроены в сиротские учреждения, 2% - усыновлены и переданы под опеку.

...V roce 2001 se 70 % dětí vrátilo domů, 18 % bylo umístěno v sirotčincích a 2 % jich bylo adoptováno a předáno do péče.

Zdroj: Сибирские губернаторы хотят решить проблему детской беспризорности: www.strana.ru

единовременное пособие по рождению ребёнка – porodné

4) Překlad víceslovný (multiverbizace)

Některé jednoslovné termíny nebylo možné přeložit jednoslovně a musela jsem tedy zvolit překlad víceslovný, např.:

пивозависимость – závislost na pivu

дошколята – děti předškolního věku

...В том же районе, где, как оказалось, особенно велика потребность в учреждениях для дошколят, идет сейчас реконструкция другого детсада, который будет введен в строй после Нового года.

...Ve stejné oblasti, kde se ukázalo, že je potřeba postavit další zařízení pro děti předškolního věku, se rekonstruuje druhá školka, která bude otevřena po Novém roce.

Zdroj: В регионах спешно открывают детские сады: www.rg.ru

5) Překlad různých termínů s totožným ekvivalentem v cílovém jazyce

Dalším poznatkem při překládání termínů bylo, že několik termínů ve výchozím jazyce lze přeložit jedním (stejným) termínem v jazyce cílovém, např.:

бездомный – bezdomovec / *бомж* – bezdomovec, člověk bez střechy nad hlavou

непростые дети – problémové děti / *трудные дети* – problémové děti

3.6.1. Překlad závislý na kontextu

Setkala jsem se také s pojmy, jejichž význam je závislý na kontextu. Jedná se o tentýž termín, který má ve více případech různý význam, např.:

домашние дети

- děti vyrůstající doma

...дети, ходившие в садик, в дальнейшем лучше адаптируются в школе: быстрее вливаются в коллектив класса, умеют выстраивать адекватные отношения со значимым взрослым...Напротив, домашние дети зачастую не могут регулировать собственное поведение и соотносить его с нормами совместной деятельности и требованиями чужого взрослого...

...děti navštěvující školku se později lépe adaptují ve škole: rychleji zapadnou do školního kolektivu, umějí se adekvátně chovat k dospělým..Oproti tomu, děti, vyrůstající doma často nejsou schopny regulovat své chování a skloubit jej se společenskými normami a požadavky cizí dospělé osoby...

Zdroj: www.rebonok.com

- děti, kterým není doporučen pobyt v dětském domově

*...есть дети, которые из-за своих личностных качеств или особенностей поведения не приживутся в новой семье и прекрасно себя чувствуют в среде сверстников. В то же время есть **домашние дети**, которым противопоказано проживание в детском учреждении...*

*...existují děti, které se kvůli svým vlastnostem nebo chování nesžijí s novou rodinou a cítí se nejlépe v kruhu svých vrstevníků. Současně existují tzv. **domácí děti**, kterým není doporučen pobyt v dětském domově...*

Zdroj: www.innewfamily.narod.ru/menu2/21_inNewFamily.htm

3.6.2. Závěr

V rámci předcházející kapitoly jsem termíny rozdělila podle transformačního postupu, který jsem použila. Nejčastějším postupem při překládání excerpce byl překlad opisný, protože jsem shledala dané slovo bez doplnění nesrozumitelné v cílovém jazyce. Při překladu mnoha ruských termínů do češtiny jsem byla nucena užít multiverbizace, za všechny kategorie jsem uvedla několik příkladů pro ilustraci. Mým základním poznatkem je, že je překladatelova práce velmi závislá na kontextu, některé termíny by nebylo možné bez kontextu správně přeložit, tudíž by mohlo dojít k posunu jejich významu. V poslední podkapitole jsem se pak zmínila o termínech, které jsou na kontextu zcela závislé, protože mohou mít v různém textu různý význam.

3.7. Překlad složených slov

Složená slova, tzv. kompozita, se v ruském jazyce vyskytují mnohem častěji než v češtině. Z morfologického hlediska lze vyčlenit čtyři základní skupiny takovýchto složenin:

1) substantivní složeniny

V tomto případě se jedná o spojení dvou podstatných jmen. Ta mohou být:

- se spojovacím vokálem
деторождение- narození dítěte
- bez spojovacího vokálu
детдом- dětský domov

Termíny tohoto typu jsem nejčastěji překládala pomocí přívlastku, v prvním příkladu se jedná o přívlastek neshodný, ve druhém pak o přívlastek shodný. Při překládání je třeba přihlížet také k syntaktickým vztahům mezi členy složenin bez spojovacího vokálu, tento vztah může být přířazovací (oba členy mají stejný význam), např.:

домработница- pomocnice v domácnosti

podřazovací (se členem určovaným a určujícím), např.:

гейм-клубы- počítačové herny

Tyto výrazy jsem do češtiny překládala nejčastěji víceslovně, tedy slovními spojeními, a to buď spojením s přívlastkem shodným nebo neshodným.

2) adjektivní složeniny

Všeobecně se dá říci, že počet těchto spojení roste, v porovnání s ruštinou se v češtině užívají méně. Adjektivní složeniny jsem do češtiny nejčastěji překládala buď spojením adverbciálně-adjektivním:

социально-реабилитационный центр – sociálně rehabilitační centrum

nebo pomocí spojky „a“, a to:

социально-реабилитационный центр- sociální a rehabilitační centrum

3) sufixální kompozita

Jedná se o kombinovaný typ tvoření slov (termínů) skládáním a odvozováním, např.:

хозрасчётный клуб – klub financovaný státem

псевдонищие – falešní žebráci (vydávají se za chudáky)

Sufixální kompozita jsem nejčastěji překládala pomocí slovních spojení s přívlastkem shodným či neshodným.

V odborném jazyce se často může stát, že se užívají také jejich víceslovné varianty a vytvářejí tak tzv. dubletní tvary termínů. Složená forma je pak výsledkem jejich univerbizace.

4) víceslovná sdružená pojmenování

Jak již bylo uvedeno v kapitole 1.6.1. praktické části o terminologických spojeních, existují terminologická spojení přívlastková. Ta jsem do češtiny překládala buď také přívlastkovým spojením nebo jsem v případě, že to bylo možné, užila univerbizaci (derivaci).

1) přívlastek shodný / přívlastek shodný

детский дом / dětský domov

2) přívlastek neshodný / přívlastek neshodný

дети в клетке – děti vyrůstající ve vězení

Детки в клетке-у детей плохих мамаш первые годы жизни в тюремном садике, может быть, самые счастливые в детстве.

Дети vyrůstající ve vězení – pro tyto děti špatných matek mohou být první roky strávené ve vězeňské školce nejhezčí v životě.

Zdroj: Детки в клетке: www.boti.ru

3) přívlastek shodný / přívlastek neshodný

хозрасчётный клуб / klub financovaný státem

При этом если подростковые клубы требуют финансирования, то число

хозрасчётных клубов растёт не по дням, а по часам....

Притом pokud potřebují klubovny finance, počet klubů, financovaných státem roste hodinu od hodiny...

Zdroj: Сибирские губернаторы хотят решить проблему детской беспризорности: www.strana.ru

4) přívlastek neshodný / přívlastek shodný

группа риска – riziková skupina

5) univerbizace (derivace)

подростковый клуб – klubovna

сиротское учреждение - sirotčinec

Dalším typem terminologických spojení v ruštině jsou spojení přístavková. U těchto spojení jsou oba členy autonomní, což znamená, že skloňujeme obě jejich části na rozdíl od složenin, kde skloňujeme jen jejich poslední část.

Víceslovná sdružená pojmenování tohoto typu jsem do češtiny nejčastěji překládala pomocí víceslovného slovního spojení s přívlastkem, např.:

кукушка-мать- kukaččí matka (přívlastek shodný)

дети-правонарушители – děti porušující zákon (přívlastek neshodný)

V některých případech jsem našla jednoslovný ekvivalent, užila jsem tedy univerbizaci, např.:

дети-сироты - sirotci

дом – интернат – internát

Při překládání excerpce jsem narazila také na přístavková spojení, která se dají přeložit do češtiny přístavkem bez spojovníku.

дети-беженцы – děti utečenci

дети-инвалиды – děti invalidé

Při jejich překladu jsem ale dala přednost ekvivalentu ve formě sdruženého pojmenování přívlastkovému

дети-беженцы – dětští utečenci

дети-инвалиды – invalidní děti

3.7.1. Závěr

Problematika překládání složených výrazů tkví v tom, že čeština je užívá daleko méně a není je tedy vhodné doslova překládat, češtině jsou vlastní adjektivní slovní spojení se shodným přívlastkem, proto jsem musela zvolit překlad víceslovný (multiverbizaci) a vytvořila tak většinou slovní spojení přívlastková.

3.8. **Пřeklad slangových výrazů**

Při zpracovávání excerpce jsem narazila na mnoho výrazů, které spadají do této skupiny slov; dají se rozdělit podle společenského prostředí, kde se užívají:

- 1) označení lidí žijících na ulici

груднички- děti

... А также множество лиц – выходцев из бывших союзных республик, использующих для попрошайничества детей. **Груднички** целый день спят на руках у своих, так называемых, «мам»....

...Také mnoho lidí bývalého Sovětského svazu zneužívá k žebrání děti, ty celý den spí v náručí svých „matek“...

Zdroj: О "мафии нищих".20.11.2006: http://sosdeti.ru/?/mafia_nishih

реквизит- děti sloužící jako pouhý prostředek pro vyžebření většího množství peněz

.... О происхождении детей, которых называют «**реквизитом**», можно только догадываться (далеко не все дети находятся с такими «мамами» на законных основаниях).

...Původ dětí, tzv. rekvizit je nejasný (zdaleka ne všechny děti žijí se svými matkami podle zákona ...

Zdroj: О "мафии нищих".20.11.2006: http://sosdeti.ru/?/mafia_nishih/

хозяева мадонн- muži, kteří se „starají“ o ženy s dětmi, ty jsou odvečeny, žijí v nežádoucích podmínkách a jsou pak nuceny žebrat.

... В неофициальных беседах сотрудники милиции признаются, что им известно, откуда едут «**хозяева**» «**мадонн**», а также известны многие населенные пункты, куда поселяют собранных со всей России «мам» с детьми...

... Na neoficiálních setkáních spolupracovníci policie přiznávají, že vědí odkud jsou muži, zneužívající ženy a děti k žebrání a také jsou jim známy obce, kam tyto zadržené matky s dětmi z celého Ruska posílají...

Zdroj: О "мафии нищих".20.11.2006: http://sosdeti.ru/?/mafia_nishih/

псевдонищие- lidé, kteří se vydávají za chudáky a žebrají

.... Борьба с псевдонищами ограничивается раскрытием единичных случаев, хотя в настоящее время привлечение к уголовной ответственности даже одной женщины - задача не из легких.

... Boj s lidmi, kteří se vydávají za chudáky a žebrají se omezuje s odhalením jednotlivých případů, i když v současnosti není vůbec jednoduché přimět k trestní zodpovědnosti třeba jen jednu ženu...

Zdroj: О "мафии нищих".20.11.2006: http://sosdeti.ru/?/mafia_nishih/

2) výrazy z oblasti péče o děti

няня- chůva

домашние дети- děti, kterým není doporučen pobyt v dětském domově

*...есть дети, которые из-за своих личностных качеств или особенностей поведения не приживутся в новой семье и прекрасно себя чувствуют в среде сверстников. В то же время есть **домашние дети**, которым противопоказано проживание в детском учреждении...*

*...existují děti, které se kvůli svým vlastnostem nebo chování nesžijí s novou rodinou a cítí se nejlépe v kruhu svých vrstevníků. Současně existují tzv. **domácí děti**, kterým není doporučen pobyt v dětském domově...*

Zdroj: www.innewfamily.narod.ru/menu2/21_inNewFamily.htm

бум (лавина) социального сиротства- prudký nárůst počtu osiřelých dětí

*...В 90-ые годы наша страна пережила **бум социального сиротства**. Количество брошенных детей увеличилось на 100 тысяч человек. Детские дома и дома ребёнка были не в состоянии справиться с этой лавиной...*

...В 90. letech naše země zažila prudký nárůst počtu osiřelých dětí. Tento počet vzrostl o 100 000. Dětské domovy a kojenecké ústavy neměly dostatečnou kapacitu, aby tuto lavinu zvládly...

Zdroj: www.otkazniki.ru

3) výrazy narkomanů

алберка- jehla

*Наркоман обязан иметь личный шприц(**алберку**), для того чтобы не просить чужой каждый раз когда требуется совершить инъекцию.*

Наркоман je povinen mít svou jehlu, aby nemusel shánět jinou, pokud si musí píchnout dávku.

Zdroj: www.narconon.ru

анашисты- huliči

После приезда наркоманов, употребляющих наркотики на основе конопли (анашисты)...

Po příjezdu narkomanů, kteří užívají drogy na bázi konopí (huliči)...

Zdroj: www.narconon.ru

багрить траву- hulit trávu

3.8.1. Závěr

Slangové výrazy jako takové se mi jeví velmi zajímavé nejen z hlediska překladu, ale také z hlediska jejich významu a použití. Domnívám se, že se tato část slovní zásoby rychle rozvíjí na základě sociálních změn ve společnosti. Při překládání termínů do češtiny jsem měla občas problém najít slovo, které by se používalo jako slangové v cílovém jazyce, což přisuzuji především rozdílům v sociální sféře obou kultur. Problematiku překladu tedy vnímám především v tom, že v češtině u některých termínů, charakteristických pro určitou sociální oblast neexistuje ekvivalentní slangový výraz, proto jsem často volila opisný překlad pro lepší vysvětlení pojmu. S takovými slovy jsem se setkala především u slovní zásoby lidí žijících na ulici. Naopak jednoduše se hledaly slangové ekvivalenty u termínů používaných narkomany.

3.9. Překlad názvů institucí

Při shromažďování excerpčního materiálu jsem narazila také na několik institucí, které se zabývají sociálními otázkami, a tedy bezprostředně souvisejí s mnou vybraným tématem. Vybrala jsem instituce, které se týkají dětí a mládeže a zabývají se tedy její problematikou. Překlad názvů institucí a úřadů je složitý, protože v cílovém jazyce nemusejí vůbec existovat ekvivalenty, a pokud ano, nemusejí mít tyto instituce stejná práva a povinnosti, tudíž by mohlo dojít k mystifikaci čtenáře a nesprávnému pochopení. Překladaelé by se tedy měli v tomto případě vyvarovat doslovnému překladu, pokud v cílovém jazyce existuje instituce podobná, se stejnými kompetencemi. Názvy institucí, které nemají ekvivalent v češtině, jsem se snažila přeložit tak, aby čtenáři bylo zřejmé, co má daný úřad ve své kompetenci. V České republice většina institucí, na které jsem narazila, neexistuje, většinu sociálních otázek má zde na starosti Ministerstvo sociálních věcí a jemu podřízené orgány a úřady, např.:

1) *Администрация по решению проблем сиротства и беспризорности* – Úřad pro řešení problematiky osiřelosti a bezprizornosti

...В органах опеки и попечительства на учёте состоит 4 454 ребёнка. За компетентной информацией о работе областной Администрации по решению проблем сиротства и беспризорности я решила обратиться к заместителю председателя Комитета...

...На seznamu orgánů péče je 4 454 dětí. O práci oblastního Úřadu pro řešení problematiky osiřelosti a bezprizornosti jsem se informovala u zástupce předsedy Rady...

Zdroj: www.detskidom.info

2) *Государственный банк данных о детях* – Státní databanka dětí

... Государственный банк данных о детях, оставшихся без попечения родителей, представляет собой совокупность информационных ресурсов, сформированных на уровне субъектов Российской Федерации...

...Státní databanka dětí, které zůstaly bez rodičů, shromažďuje mnoho informací subjektů Ruské federace...

Zdroj: *Откуда берутся хорошие мальчики. 28.11.2006:*

http://www.detskiedomiki.ru/?act=adoption_more&id=47&part_id=58&doc_id=50

3) *Департамент государственной молодёжной политики, воспитания и социальной защиты детей Министерства Образования и науки РФ* – Státní úřad sociální ochrany mládeže při Ministerstvu školství a vědy Ruské federace

Федеральным оператором Государственного банка данных о детях, оставшихся без попечения родителей, является Департамент Государственной молодежной политики, воспитания и социальной защиты детей Министерства Образования и науки РФ. ...

Federální dohled nad Státní databankou dětí, které zůstaly bez rodičů zajišťuje Státní úřad sociální ochrany mládeže při Ministerstvu školství a vědy Ruské federace..

Zdroj:ОРГАНИЗАЦИИ ПО ВОПРОСАМ СЕМЕЙНОГО УСТРОЙСТВА: Операторы банка данных о детях.28.11.2006: http://www.detskiedomiki.ru/?act=adoption_more&id=50&part_id=58&doc_id=52

3.9.1. Závěr

Problematiku překládání názvů institucí shledávám především v tom, že v cílovém jazyce neexistuje ekvivalent, tudíž jsem se pokusila přeložit název tak, aby z něj vyplývalo, co má daný úřad přibližně v kompetenci. Doslovný překlad se nedoporučuje a u některých názvů nebyl ani z hlediska srozumitelnosti v češtině přípustný.

4. Závěr

Tématem mé bakalářské práce byla problematika překládání terminologie ze sociální oblasti se zaměřením na děti a mládež (v rusko-českém srovnávacím plánu). Excerptní materiál, který byl nutný ke zpracování této problematiky, jsem čerpala výhradně z internetových stránek, přičemž jsem se zaměřila především na negativní aspekty života dětí, jako je kriminalita, narkomanie, život na ulici či pobyt v dětských domovech.

Cílem bakalářské práce byla analýza excerptního materiálu z hlediska překladu, a jejich klasifikace ze sémantického a lingvistického hlediska. Excerptní materiál byl z těchto hledisek natolik bohatý, že jsem mohla základní aspekty překládání termínů dostatečně nejen zaznamenat, ale také vysvětlit a názorně doložit příklady.

Postup práce a metodologie zpracování:

Jedním ze základních předpokladů pro správné pochopení a přeložení termínu je jeho význam zaznamenaný v celém kontextu. Vyhledané excerptce jsem si takto zaznamenávala, a kontext mi byl velmi přínosný především u termínů ne příliš srozumitelných. Celkově tedy shledávám kontext ve výchozím jazyce velice důležitým pro převod do cílového jazyka. V rámci jednotlivých kapitol jsem vzhledem k rozsahu práce kontext uváděla pouze u některých termínů, zvláště pak u těch, kde bylo žádoucí jej pro větší srozumitelnost uvést.

Na základě zpracovávání nalezených termínů a terminologických spojení jsem došla k následujícím závěrům:

- 1) Při překládání termínů jsem narazila na tzv. bezekvivalentní lexikum. Zde jsem došla k závěru, že v rámci vztahu ruština – čeština byl nejčastějším postupem překlad opisný, vysvětlující. Problematiku ekvivalentnosti mezi českým a ruským jazykem vidím především v rozdílnosti sociálního prostředí obou zemí a rozdílu kultur. V rámci překladových postupů jsem také velmi často užívala univerbizaci a multiverbizaci.
- 2) V kapitolách klasifikujících termíny podle různých, mnou vybraných kritérií jsem zaznamenala, že se ve slovní zásobě obou jazyků, českého i ruského, vyskytují termíny spisovné i nespisovné. Oba typy termínů jsou závislé na společenském prostředí, ve kterém se užívají. Slovní zásoby obou jazyků jsou si blízké také tím, že v nich můžeme najít jak slova domácí, tak slova cizího původu. Tyto termíny se do cílového jazyka transkribují nebo transliterují. Může se užít také kombinace těchto dvou překladatelských postupů.
- 3) Co se týče vzniku a způsobů tvoření termínů, je oblaste sociální terminologie velmi různorodá bohatá. Přesto, že byl excerptní materiál rozsáhlý, je zřejmé, že jsem nezaznamenala všechny způsoby tvoření termínů. Domnívám se však, že ty

nejdůležitější jsem zaznamenala. Na základě této kapitoly jsem došla k závěru, že se ve velké míře objevovala derivace, a to většinou derivace sufixální. Ve svém excerpčním materiálu jsem často narazila na další způsob tvoření termínů, a to kompozici. Ta se v ruštině užívá mnohem více než v češtině. S tímto souvisel také problém jejich překladu do češtiny. U těchto složených slov jsem volila překlad pomocí slovních spojení (multiverbizace)s přívlastkem shodným i neshodným. Nebylo možné překládat ekvivalentem, který by se dal vytvořit skládáním slov, tak jak je to v ruštině obvyklé.

- 4) Termíny jsem rozčlenila také podle sémantického hlediska. Vytvořila jsem jedenáct tématických celků, ačkoliv se v podstatě velmi prolínají. Zde jsem došla k závěru, že u termínů typu státních či vzdělávacích institucí, podpor či sociálních zařízení se objevoval výhradně oficiální, spisovný jazyk. Nespisovný jazyk, slang se vyskytoval především v tématech týkajících se narkomanie nebo života na ulici. Slangové výrazy bylo občas problematické přeložit, pokud jsem tedy nenašla v cílovém jazyce odpovídající slangový výraz, volila jsem překlad opisný. Většina těchto slov spadala do kategorie tzv. bezekvivalentních lexik . Nejsložitějším jsem shledala překlad názvů institucí, jelikož se většinou jednalo o instituce, které nemají v České republice působnost. Tyto termíny jsem tedy překládala tak, aby z nich vyplývalo, co má daná instituce přibližně v kompetenci. Doslovný překlad nebyl z hlediska srozumitelnosti v jazyce cílovém přípustný.

Jak již bylo řečeno, cílem bakalářské práce bylo seznámit čtenáře a překladatele s problematikou překládání termínů z určité oblasti sociální sféry a následná analýza excerpčního materiálu z hlediska překladu, a jejich klasifikace ze sémantického a lingvistického hlediska. Na základě mé práce se domnívám, že se mi podařilo vysvětlit a názorně doložit příklady základní aspekty této problematiky. Jelikož nebyl zatím vytvořen rusko-český slovník ze sociální oblasti, věřím, že jsem také vytvořením glosáře přispěla k částečnému posunu, co se týče zlepšení této situace.

РЕЗЮМЕ

Тема моей бакалаврской работы касается социальной области. Так как эта тема очень обширная, я сосредоточилась на проблемах детей, молодёжи и их семей. Речь идёт, прежде всего, о негативной стороне их жизни, поэтому в моей работе появились термины, касающиеся сиротства, беспризорности, наркомании и криминальной сферы. По этой теме я собрала русские термины, чтобы объяснить проблему их перевода на чешский язык.

Мою бакалаврскую работу я назвала: Проблема перевода терминологии из социальной области с особым вниманием к проблематике детей и молодёжи (в русско-чешском сопоставительном плане), и её целью было ознакомить читателей с проблематикой перевода терминов из одной специальной области и немножко, таким образом, содействовать упрощению работы переводчиков созданием словаря мной собранных терминов в конце работы. То есть, до сих пор не существует словарь всех терминов, так как словарный запас этого типа постоянно развивается и невозможно все возникшие слова, словосочетания, и названия записать.

В первых главах работы я обратила внимание на термины, их возникновение, свойства, употребление и проблему их перевода. Что касается словарного запаса чешского и русского языков вообще, эти имеют много общего, но одновременно можно заметить много различий. В своей работе я стремлюсь к разработке информации, которую я по этой проблематике получила, прежде всего из специальной литературы, словарей и интернета. Как уже было сказано, я сосредоточилась на детях и молодёжи, развитие, и изменения их словарного запаса особенно очевидны, и интенсивны.

Так как считаю контекст очень важным, что касается правильного перевода терминов на чешский язык, все найденные термины я себе записала в целом контексте, чтобы упростить себе перевод, прежде всего, терминов не очень понятных.

Дальше я термины разделила по разным критериям. Я знаю, что таких критериев много, но я выбрала только некоторые, по моему мнению, самые важные. Я классифицировала термины по их происхождению, здесь я выделила термины домашние и заимствованные, те можно переводить при помощи транскрипции и транслитерации. По стилистическому критерию существуют как термины литературного языка, так выражения из жаргона.

По структуре можно термины разделить на простые и сложные. В рамках классификации по способу их возникновения, я привела возможность использования, в большинстве случаев, деривации и композиции, дальше трансфигурации и

транслокации. Следующий критерий- семантический. С этой точки зрения я разделила термины по темам, их одиннадцать: государственные организации, специальные учреждения, государственные пособия, дома и приюты, образовательные институты, семья, криминальная среда, беспризорность, сиротство, наркомания и жизнь на улице.

В следующих главах я занималась собранным материалом, при помощи которого я стремилась к объяснению возможностей его перевода. Во-первых, эти главы посвящены типам перевода терминов. Здесь я использовала объясняющий перевод, дословный, универбизацию и мультивербизацию. Во-вторых, я занималась переводом специальной терминологической лексики: сложных слов, жаргона и названий государственных организаций.

На основании моей работы я дошла к следующим выводам:

Каждая область социальной науки включает в себя термины, которые все понимают, но также термины, которые не понятны всем. В рамках чешского и русского языков существуют термины, которые имеют разную традицию и иное значение или в другом языке не существуют. Речь идёт о так называемой безэквивалентной лексике.

В главе, классифицирующей термины по их возникновению, я привела много примеров, но в большинстве случаев я использовала деривацию, суффиксальную деривацию и композицию. Композиция появляется в русском языке чаще, поэтому здесь появилась проблема их перевода на чешский язык. Большинство этих терминов невозможно перевести дословно, поэтому я переводила слова этого типа, прежде всего, при помощи мультивербизации с определением согласованным или несогласованным. Что касается терминов и их стилистической классификации, официальный язык используется у терминов типа государственные институты, социальные пособия или социальные учреждения. Выражения из жаргона появлялись, прежде всего, в темах, касающихся наркомании или жизни на улице. Термины из жаргона сложно было временами переводить, в случае, что я не нашла эквивалент, я использовала перевод объясняющий.

Самым сложным, на основании моей работы, я считаю перевод названий государственных организаций. Их невозможно было переводить дословно, так как они, в большинстве случаев, в Чешской Республике не существуют. Эти термины я переводила таким образом, чтобы объяснить компетенции данной организации.

Как было уже сказано, основной целью моей работы было ознакомить читателей с проблематикой перевода терминов из одной специальной области и немножко, таким

образом, содействовать упрощению работы переводчиков созданием словаря мной собранных терминов в конце работы. На основании моей работы я надеюсь, что мне удалось читателям и начинающим переводчикам объяснить основные проблемы перевода терминов, и создать словарь не только основных, известных терминов из одной специальной области, но необыкновенных, интересных, а также менее известных.

Anotace

Autor: Adamíková Martina

Fakulta/Katedra: Filozofická fakulta/Katedra slavistiky

Název bakalářské práce: Problematika překládání terminologie ze sociální oblasti se zaměřením na děti a mládež (v rusko-českém srovnávacím plánu)

Vedoucí práce: doc.PhDr.Zdeňka Vychodilová, CSc.

Počet znaků: 74 190

Počet příloh: volně vložené CD ve formátu PDF

Počet titulů použité literatury: odborná literatura: 25

materiálové zdroje: 22

Klíčová slova: Terminologie

Termíny, jejich charakteristika a vlastnosti

Klasifikace termínů

Problematika překladu termínů

Charakteristika práce: Bakalářská práce je zaměřena na termíny ze sociální oblasti. Jednotlivé kapitoly práce jsou věnovány těmto termínům, jejich charakteristice, užití, vlastnostem, jejich klasifikaci podle vybraných kritérií a výčtu transformačních postupů užitých při jejich překladu do cílového jazyka. Poslední kapitoly práce jsou věnovány složeným slovům, slangovým výrazům, názvům institucí a problematice jejich překládání. Z užitých termínů je na konci práce vytvořen glosář, termíny jsou zde uvedeny v ruském abecedním pořadí.

Použité prameny

Odborná literatura

- 1) Бархударов, Л. С.: *Язык и перевод*. Москва 1975
- 2) Вальтер Х., Мокиенко В., Никитина Т.: *Словарь русского школьного и студенческого жаргона*. Greifswald 2003
- 3) Будагов, Р.А.: *Очерки по языкознанию*. Москва 1953
- 4) Даниленко, В.П.: *Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов, Исследования по русской терминологии*. Москва 1971
- 5) Костомаров, В.Г.: *Языковой вкус эпохи*. Москва 1994
- 6) Мечковская, Н. Б.: *Социальная лингвистика*. Аспект Пресс 2000
- 7) Семенов, В.Е., Юрнов, Е.Е.: *Русская речь в современной России – тенденции развития*. Политехника издательство, Санкт Петербург 2004
- 8) Швейцер, А.Д.: *Новые задачи, „Тетрадей переводчика“*. In: Тетради переводчика 22, Москва 1987
- 9) Фомина, М.И.: *Современный русский язык Лексикология*. Москва 2001
- 10) Fafilková, A.: *Современная терминология в культурно- политической области*. Závěrečná práce. Olomouc 1996
- 11) Gazda, J.: *Dynamika a internacionalizace slovní zásoby současné ruštiny*. Brno 2002
- 12) Horecký, J.: *O prekladaní terminológie*. Kultúra slova, roč. 11, č. 5, 1977, s. 136-139
- 13) Horecký, J.: *Základy slovenskej terminológie*. Slovenská akadémia vied, s.35-61
- 14) Hrdlička, M.: *Překlad odborného textu*. In: Literární překlad a komunikace, Praha 2003
- 15) Hrdlička, M.: *Nad překladem tzv.bezekvivalentní slovní zásoby*. In: Literární překlad a komunikace, Praha 2003, s. 139
- 16) Hrdlička, M.: *Ekvivalence a adekvátnost překladu*. In: Acta Universitas Carolina – Philologica 4-5, Translatologica Pragensia V 1991, s. 19-25
- 17) Jedlička, A.: *Josef Jungmann a obrozenecká terminologie literárně vědná a lingvistická*. Praha 1949
- 18) Kufnerová Z. a kol.: *Překládání a čeština*. Jinočany 1994
- 19) Kuzněcovová, M.: *Fungování termínů ze sociální oblasti v ruském publicistickém tisku*. Závěrečná práce. Olomouc 2003
- 20) Ljudskanov, A.: *Princip funčních evivalentů – základ teorie a praxe*. Praha 1970

- 21) Polanský, M.: *Terminologizace, determinologizace a reterminologizace*. In: Ruština v teorii a praxi, 1987, s. 17-20
- 22) Sokolová, J.: *Tri aspekty jazykovej nominácie*. Nitra 2002
- 23) Starý, L.: *Cizí geografická pojmenování a jejich převod do ruštiny*. Závěrečná práce. Olomouc 1999
- 24) Straková, V.: *Termín jako překladatelský problém*. In: Překládání a čeština, H&H Jinočany 1994, s. 90-96
- 25) Žváček, D. : *Úvod do teorie překladu*. Olomouc 1998

Materiálové zdroje

www.bechtere.ru

www.besprizornye.ru

www.best-nanya.ru/info

www.boti.ru

www.detskidom.info

www.detskiedomiki.ru

www.fond.detskiedomiki.ru

www.innewfamily.narod.ru

www.invisible-children.org

www.mama.ru

www.med.alloweb.ru

www.narconon.ru

www.nodrugs.ksu.ru

www.old.russ.ru

www.otkazniki.ru

www.problemayoung.narod.ru

www.rebenok.com

www.rg.ru

www.sirotinka.ru

www.sosdeti.ru

www.topconsult.ru

www.wciom.cz

GLOSÁŘ

Pozn. Protože jsou termíny excerpčního materiálu v mnoha případech silně kontextově závislé, uvádím na tomto místě pouze jejich stručný seznam v ruském abecedním pořadí se svým překladem.

A

Администрация по решению проблем сиротства и беспризорности – Úřad pro řešení problematiky osiřelosti a bezprizornosti

Алименты - výživné

Асоциальный

Асоциальный элемент – asociální živel

Асоциальная компания – „asociální společnost“ (např. společnost žebráků, tuláků, prostitutek)

Б

Бездомность – bezdomovectví

Бездомный – bezdomovec

Безнадёга – beznadějná situace

Безработица – nezaměstnanost

Беспомощные люди – lidé, kteří potřebují pomoc

Беспризорность – bezprizornost

Большой наркоманией – narkoman

Бомж – bezdomovec

Бомжевание – bezdomovectví

Бум социального сиротства – prudký nárůst sociální osiřelosti

В

Вокзальные ангелы – „nádražní andělé“ (děti žijící na nádraží)

Г

Государственный банк данных о детях – Státní databanka dětí

Груднички – děti

Группа

Группа кратковременного пребывания – výuková skupina dětí, které docházejí do školky na krátkou dobu

Группа риска – riziková skupina

Волонтерская группа – skupina dobrovolníků

Противоправная подростковая группа – gang mladistvých

Семейная воспитательная группа – domácí vychovatelé

Сиротская группа – skupinka sirotků (ve školce)

Социальная группа – sociální skupina

Д

Декретный отпуск по уходу за ребёнком – mateřská dovolená

Деньги

Лёгкие деньги – snadno vydělané peníze (žebráním)

Департамент государственной молодёжной политики, воспитания и социальной защиты детей Министерства Образования и науки РФ – Státní úřad sociální ochrany mládeže při Ministerstvu školství a vědy Ruské Federace

Дети

Дети-беженцы – dětsí utečenci

Дети-инвалиды – invalidní děti

Дети-наркоманы – narkomani dětského věku

Дети-сироты - sirotci

Дети-правонарушители – děti porušující zákon

Дети улиц – děti žijící na ulici

Домашние дети – 1) děti vyrůstající doma, 2) děti, kterým není doporučen pobyt v dětském domově

Дети в клетке – děti vyrůstající ve vězení

Дети социального риска – děti z rizikových rodin

Бездомные дети – děti bez střechy nad hlavou

Государственные дети – „státní děti“ (děti, jejichž rodiče se ně nemohou starat a tuto funkci přebírá stát)

Непростые дети – problémové děti

Ничьи дети – ničí děti (žijí bez rodičů)

Обычные дети – děti vyrůstající v normální rodině

Отказные дети - zavrženci

Уличные дети – děti ulice

Детский

Детский сад (Детсад) – mateřská školka, školka

Детский фонд – Fond dětí a mládeže

Детский хоспис – hospic pro děti

Дом

Дом – интернат – internát

Дом малютки – kojenecký ústav

Дом ребёнка – kojenecký ústav

Дом с принудительными работами – pracovní tábor (lidé místo žebrání pracují)

Адаптационный дом – „adaptační dům“ (domov pro děti z ulice)

Детский дом (Детдом) – dětský domov

Родильный дом (Роддом) – porodnice

Дошколята – děti předškolního věku

3

Заведение

Исправительское заведение – nápravné zařízení

Спец-заведение – speciální zařízení

К

Клуб

Компьютерный гейм клуб – počítačová herna

Подростковый клуб – klubovna

Спортивный клуб (Спортклуб) – sportovní klub

Хозрасчётный клуб – klub financovaný státem

М

Мать

Девочка-мать – mladá dívka, která se stala matkou

Кукушка-мать – kukaččí matka

Одинокая мать – svobodná matka

Мать-заключённая – matka ve výkonu trestu

Молодёжка – noviny pro mládež

Межведомственный координационный совет по проблемам профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних – Rada sdružující úřady pro prevenci problémů mladistvých v oblasti nedostatečné rodičovské péče a kriminality

Н

Наркологический

Наркологический диспансер – dispenzář pro narkomany

Наркологический кабинет – poradna pro narkomany

Нищий

Мафия нищих – „žebrácká mafie“ (využívá k žebrání děti a staré lidi)

Псевдонищие – falešní žebráci (vydávají se za chudáky)

О

Опека

Взять под опеку – vzít dítě do péče

Оформить опеку - řečovat

Органы опеки и попечительства – Orgány sociální péče a opatrovnictví

П

Пансион семейного воспитания – penzion rodinného typu

Педагогический институт детской дефективности – Vzdělávací institut pro problémové děti

Перевоспитание – převýchova

Пивозависимость – závislost na pivu

Помощь

Адресная помощь – cílená pomoc

Паллиативная помощь – „paliativní pomoc“ (podávání léků tlumících bolest)

Попрошайка

Бизнес попрошайек – „byznys žebráků“ (výdělečná činnost žebráků)

Профессиональная попрошайка – „profesionální žebrák“ (žebrá z vypočítavosti nebo z donucení)

Попечительский совет – Rada pro opatrovnictví

Пособие

Единовременное пособие по рождению ребёнка – porodné

Единовременное пособие при передаче ребёнка на воспитание – jednorázový příspěvek při osvojení dítěte

Преступная группировка – skupinka kriminálníků

Приют

Приют для несовершеннолетних – azylový dům pro nezletilé

Семейный приют – domov pro rodiny s dětmi

Социальный приют – sociální ústav

Профилактика социального сиротства – prevence sociální osiřelosti

Пункт

Пункт социальной и психологической помощи для беспризорных и безнадзорных детей
– Ústav sociální a psychologické pomoci pro bezprizorní děti

Р

Работологизм – workoholismus

Развлекаловка – levná zábava

Ребёнок

Детсадовский ребёнок – dítě chodící do školky

Инкурабельный ребёнок – nevléčitelně nemocné dítě

Малообеспеченный ребёнок – dítě z chudé rodiny

Нормальный ребёнок – dítě vyrůstající s oběma rodiči

Трудный ребёнок – problémové dítě

Ребёнок из зоны – dítě vyrůstající ve vězení

Взять ребёнка – vzít dítě z dětského domova

Реквизит – „rekvizita“ (děti sloužící jako prostředek k vydělání větší sumy)

Республиканская комиссия по делам несовершеннолетних – Republiková komise ve věcích nezletilých

Родитель

Лишить родительских прав – zbavit rodičovských práv

Рост

Рост детского социального сиротства – růst sociální osiřelosti

С

Сад

Вальдорфский сад – Valdorfská školka hrou

Ведомственный сад – školka zaměřená na určitý obor

Детский сад (Детсад) – mateřská škola, školka

Домашний детский сад – školka domácího typu (málo dětí)

Сад, специализирующийся по медицинским показаниям – školka se zdravotnickou specializací (stacionář)

Тюремной сад – vězeňská školka

Семья

Биологическая семья – biologická rodina

Временная семья – dočasná rodina

Замещающая семья – náhradní rodina

Кровная семья – pokrevní (vlastní) rodina

Многодетная семья – vícečlenná rodina

Патронажная семья – pěstounská rodina

Взять на патронат – vzít dítě do pěstounské péče

Приёмная семья – adoptivní rodina

Взять в приёмную семью – adoptovat dítě

Удочерить – adoptovat dceru

Усыновить – adoptovat syna

Семья выходного дня – rodina, která si bere dítě jen na víkend

Социально незащищённая семья – sociálně slabá rodina

Фостерная модель семьи – rodina „na zkoušku“

Солидаризм – solidarita

Социальный

Социальная помощь – sociální pomoc

Социальное сиротство – sociální osiřelost

Социальные сироты – sociální sirotci (rodiče se o ně nemohou nebo nechtějí starat)

Специальный интернат для детей-инвалидов – Specializovaný internát pro invalidní děti

Специализированное отделение детской и подростковой наркологии – Specializované pracoviště pro nezletilé narkomany

Т

Трудовой лагерь – pracovní tábor

Трудоголик – workoholik

У

Учреждение

Дошкольное учреждение – zařízení pro děti předškolního věku

Сиротское учреждение - sirotčinec

Социальное учреждение (Соцучреждение) – sociální zařízení

Оздоровительно-образовательное учреждение для детей-сирот – zdravotně vzdělávací sirotčinec

Учреждение социального обслуживания семьи и детей – Ústav sociálních služeb pro rodiny s dětmi

Х

Хозяева мадонн – muži zneužívající ženy a děti k žebrání

Ш

Школа

Специальная школа (Спецшкола) – speciální škola

Школа- санаторий – vzdělávací sanatorium

Slangové výrazy narkomanů

A

Абстыга – abst'ák

Абшабашенный – zhulený

Алберка – injekční stříkačka, kterou používají narkomani

Амнуха – ampulka s drogou

Ампуляк – sklo

Анаше - špek

Анашисты – huliči

Астрал – tranz

Б

Багрить траву – hulit

Байбл – deník narkomana

Беляшка – bílá droga

Блюдце – místo, kde se scházejí narkomani

В

Варщик – narkoman, který vaří drogy

Внутряк – narkoman, který si píchá

Воздыхатель – feťák

Г

Гандха – „gandža“ hašiš

Гарик – herák

Глухой – závisлák

М

Мех – špek

Ш

Шайка - banda

